

Holland Festival '75

Hohe Messe

Groningen – d'Oosterpoort – zaterdag 7 juni 1975 – 20.15 uur
Amsterdam – Concertgebouw – zondag 8 juni 1975 – 20.15 uur
Scheveningen – Kurzaal – maandag 9 juni 1975 – 20.15 uur
Utrecht – Buurkerk – dinsdag 10 juni 1975 – 20.15 uur

1e e 2e violino

Sigiswald Kuijken
Janine Rubinlicht
Dirk Verelst
Janneke van der Meer
Alda Stuurop
Lucy van Dael
Ruth Hesselting
Marten Boeken
Jan Reichow

Viola

Wiel Peeters
Marleen Kuijken
Martin Sonneveld

Violoncello

Lidewei Scheifes
Richte van der Meer
Wouter Möller

Violone

Anthony Woodrow

Organo

Bob van Asperen

Corno da Caccia

Walter Lexutt

Flauto

Bart Kuijken
Oswald van Olmen

Oboe – oboe d'amore

Paul Dombrecht
Michel Piguët

Oboe

Piet Dhont

Fagotto

Hansjürg Lange
Claude Wassmer

Timpani

Martin Vijver

Tromba

Don Smithers
Arnold Mehl
Klaus Rehm

Groningse Bachvereniging La petite bande

solisten jongenssopraan van het Tölzer
Knabenchor
Kevin Smith, countertenor
Marius van Altena, tenor
Max van Egmond, bas

dirigent Johan van der Meer

programma

Johann Sebastian Bach
1685–1750

Mis in b kl.t. (1733/39)
voor soli, koor en orkest
'Hohe Messe' (authentieke uitvoering)
Kyrie
Gloria
Credo
Sanctus
Agnus Dei

Pauze na het Credo

Deze uitvoeringen werden mogelijk gemaakt door financiële steun van o.m. het Prins Bernhard-fonds.

Groningse Bachvereniging

De 'Hohe Messe' van Johann Sebastian Bach

De Mis is het geheel van woorden en handelingen, waarmee de opdracht van Christus – nadat Hij bij het Paasmaal op de vooravond van Zijn lijden en dood het brood en de wijn aan Zijn leerlingen overgereikt had, zeggende 'Dit is Mijn Lichaam, Dit is Mijn Bloed' – vervuld wordt, namelijk: 'Doet dit te Mijner gedachtenis'. Zoals bij andere bijeenkomsten werd ook bij deze gedachtenisviering aan het slot van de dienst kenbaar gemaakt dat het einde der plechtigheid gekomen was. Deze *dimissio* (= wegzending) werd in laat-Latijn tot 'missa', en nog heden kent de r.k. eredienst deze wegzending: 'Ite missa est': Gaat heen, de dienst is geëindigd.

Uit het geheel van gezangen die de dienst begeleiden is men die, welke door het kerkvolk gezamenlijk werden gezongen, allengs als een samenhangend geheel gaan beschouwen. Zo gezien, bestaat de 'Mis' als muzikale vorm traditioneel uit de volgende delen, die hun naam ontleen aan de beginwoorden der betreffende teksten:

Kyrie: een bede om ontferming tot Christus, de Heer.

Gloria: een lof- en dankgebed, gericht tot de drie goddelijke Personen: de Vader, de Zoon en de Heilige Geest.

Credo: een geloofsbelijdenis, waarvan de tekst werd vastgelegd op het concilie van Chalcedon (451), maar die voortbouwt op de kortere geloofsbelijdenissen, geformuleerd op de kerkvergadering van Nicene (325) en van Constantinopel (381). Deze samenvatting van het christelijk geloof ('Symbolum fidei') werd dan ook wel genoemd het 'Symbolum Nicenum-Constantinopolitanum'.

Sanctus – Benedictus: een door de priester en de gelovigen samen te zingen lofzang, die de afsluiting vormt van de z.g. Praefatie, het gezongen of luid gesproken dankgebed dat de inleiding vormt tot de eigenlijke viering van de Eucharistia.

Agnus Dei: een gezang dat de handeling van het breken der geconsacreerde broden begeleidde.

Aangezien deze gezangen in elke eucharistische viering onveranderd opgenomen zijn, vormen zij samen het 'Gewone der Mis' (= het 'Ordinarium'); dit tegenover die gedeelten die van dag tot dag wisselen, het 'Eigene' (= het 'Proprium').

Wanneer de meerstemmigheid zich over Europa gaat verbreiden, zijn het vooral de gezangen van de eredienst, die meerstemmig gecomponeerd worden en naarmate de tendens zich ontwikkelt om het zingen door het volk als geheel te vervangen door de zang van een los van het volk staand koor ('Cappella'), wordt ook de meerstemmige mis – al of niet met instrumenten ondersteund – tot een steeds belangrijker muzikale vorm. In de zeventiende eeuw gaan zich in de meerstemmigheid bepaalde klanktegenstellingen ontwikkelen: het koor als geheel ('Tutti'), koorsplitsingen, de tegenstelling van solist en koor – iedere klankgroep met zijn eigen instrumentale begeleidingsmogelijkheden.

Men ziet de verschillende klankgroeperingen zich hoe langer hoe meer verzelfstandigen, zodat in plaats van de continuïteit in klank bij de oudere meerstemmige missen een opsplitsen komt in een reeks van zelfstandige 'nummers' voor afwisselende bezetting: koren, duetten, terzetten, aria's voor solisten. Zo sluit de miscompositie aan bij de wijze waarop kerkelijke en wereldlijke cantates werden geschreven, en de mis met instrumentale begeleiding, de 'missa concertata' (concertare betekent aanvankelijk niets anders dan het samengaan van vocale en instrumentale stemmen) wordt tot een Cantate-Mis of – in een gewijzigde en zelfs misprijzende betekenis – 'Concert-Mis'. De stukken die samen de *Hohe Messe* vormen, zijn in deze Cantate-stijl geschreven.

De Mis – in de betekenis dus van 'Ordinarium' – werd ook door Luther in zijn ordening van de eredienst overgenomen en ook na zijn ontwerp van de 'Deutsche Messe' (1525) blijft voor hem de geheel of gedeeltelijk in het Latijn voltrokken mis het karakter behouden van een bijzondere plechtigheid. Dat betekent dan ook dat miscomposities in de traditionele vorm bruikbaar bleven.

Van Bach is bekend dat hij o.a. afschriften bezat van missen van Palestrina. In samenhang echter met de toename in belangrijkheid van de predikatie in de protestantse eredienst werden de ordinarium-delen teruggebracht tot twee: Kyrie en Gloria, die dan samen het protestantse type van een mis als muzikale vorm uitmaken. In de kerkorde die ten tijde van Bach in Leipzig gebruikelijk was, werd het Credo nooit meerstemmig gezongen, het Sanctus wèl, echter zonder Osanna en Benedictus, terwijl het Latijnse Agnus Dei altijd vervangen werd door een Duits 'Agnus-lied', bij voorbeeld: O Lamm Gottes unschuldig.

Betreffende het ontstaan van de Hohe Messe kwam Friedrich Smend in het Kritischer Bericht bij zijn uitgave van dit werk in de nieuwe uitgave van de werken van J. S. Bach (1956), tot de volgende conclusies:

Kyrie en Gloria zijn door Bach, als een eenheid, als een traditionele protestantse Festmesse gecomponeerd tussen februari en april 1733, en wel voor de liturgische plechtigheid die op 21 april van dat jaar in de Nicolai-Kirche te Leipzig plaats vond, voorafgaande aan de ontvangst van August III, keurvorst van Sachsen, op het Raadhuis. Het Kyrie werd vóór de preek uitgevoerd en mag gelden als teken van rouw over de dood van August de Sterke, terwijl dan ná de preek het Gloria als de eigenlijke feestmuziek gold.

Uit het papier dat Bach gebruikte voor het neerschrijven van het *Credo* – het 'Symbolum Nicenum' – blijkt dat dit tussen september 1731 en januari 1733 gecomponeerd moet zijn. Een aanleiding hiertoe vindt Smend in de inwijdingsplechtigheid bij de ingebruikneming van de gerestaureerde Thomasschule op 5 juni 1732.

Het *Sanctus* – zonder Osanna – werd als 'feestmuziek' geschreven voor het kerstfeest van het jaar 1736, terwijl *Benedictus* en *Agnus Dei* beide in 1738/39 ontstonden.

Het bijeenbrengen van deze verschillende stukken in één verzamelband komt overeen met de tendens van Bach in zijn latere levensjaren om 'Sammelbände' aan te leggen.

De veronderstelling dat de Hohe Messe bedoeld zou zijn geweest als één geheel en wel voor de kroning van August III tot koning van Polen, te Dresden, komt met het bovenstaande te vervallen. Toch blijft het een open vraag of deze stukken toch niet met een bepaalde bedoeling in één band werden samengebracht. Waarom heeft hij de vorm van het Sanctus omgebouwd tot de in r.k. eredienst gebruikelijke? Waarom heeft hij Benedictus en Agnus Dei er bij gecomponeerd? Waarom heeft hij het Agnus Dei in het Latijn gecomponeerd?

Het is bekend dat Bach de afzonderlijke partijen van Kyrie en Gloria in 1733 aan August III aangeboden had en tot dank daarvoor de titel van Hof-Compositeur ontvangen had. In april 1738 hield August III hem de hand boven het hoofd toen zich moeilijkheden voordeden met de rector van de Thomasschule, Ernesti. Kan dit voor hem een aanleiding geweest zijn om de mis in haar rooms-katholiek liturgische vorm te voltooien?

Het autograaf werd geërfd door zijn zoon Carl Philipp Emmanuel, die in maart 1786 te Hamburg het Credo uitvoerde. De eerste uitvoering van het gehele werk werd gegeven door de Berliner Singakademie onder leiding van Karl Friedrich Rungenhagen in 1834. Vijftig jaar later, op 18 april 1884, vond de eerste uitvoering van Kyrie en Gloria in Nederland plaats, en wel in Rotterdam onder leiding van Friedrich Gernsheim; in de aria's waren overigens nog coupures aangebracht. Op 19 december 1891 volgde de eerste integrale uitvoering te Amsterdam onder leiding van Julius Röntgen.

Wanneer de naam 'Hohe Messe' formeel voor de h-moll Messe in gebruik is gekomen, is mij onbekend gebleven. 'Hohe Musik' is de concerterende muziek op de grote feestdagen in de Leipziger kerkorde. Deze naam hangt samen met de stilistische onderscheidingen die men maakte in de kerk-, kamer- en theatermuziek in de achttiende eeuw: een höhere, mittlere en een niedrige Schreibart. De grondhouding bij deze verschillende schrijfwijzen moest altijd zijn: een 'ernsthafte Wesen', wanneer het over kerkmuziek ging. Het verschil ligt in het uitvoeringsapparaat, dat afhankelijk was van de gelegenheid waarbij kerkmuziek werd uitgevoerd en dat bepalend was voor de vorm waarin het kerkmuzikaal idioom zich kon uitdrukken. Zo moet dus de Hohe Messe primair altijd gezien worden binnen het raam van een grote, plechtige 'Hoogmis' op een 'Hoogtij-dag'.

Alphons Asselbergs

Kyrie

Kyrie eleison

Heer erbarm U

Christe eleison

Christus erbarm U

Kyrie eleison

Heer erbarm U.

Gloria

Gloria in excelsis Deo
et in terra pax hominibus bonae
voluntatis.

Ere in den hoge aan God
en op aarde vrede voor de mensen van
goede wil.

Laudamus te
benedicimus te
adoramus te
glorificamus te.

Wij loven U
wij zegenen U
wij aanbidden U
wij verheerlijken U.

Gratias agimus tibi propter magnam
gloriam tuam.

Dank brengen wij U om wille van Uw
grote heerlijkheid.

Domine Deus
Rex coelestis
Deus Patris omnipotens
Dominus Fili unigenite
Jesu Christe altissime
Domine Deus
Agnus Dei
Filius Patris.

Heer God,
hemelse Koning,
God, almachtige Vader
Heer, Zoon, eniggeborene
Jezus Christus, allerhoogste
Heer God
Lam Gods
Zoon des Vaders.

Qui tollis peccata mundi
miserere nobis
suscipe deprecationem nostram.

Die de zonder der wereld wegneemt
ontferm U onzer
aanvaard ons gebed

Qui sedes ad dexteram Patris
miserere nobis.
Quoniam tu solus sanctus
tu solus Dominus
tu solus altissimus Jesu Christe.

Die zetelt aan de rechterhand des
Vaders
ontferm U onzer.
Want Gij alleen zijt heilig,
Gij alleen zijt Heer,
Gij alleen de allerhoogste, Jezus
Christus.

Cum Sancto Spiritu in gloria Dei Patris.
Amen.

Met de Heilige Geest in de heerlijkheid
van God de Vader. Amen.

Credo

Credo in unum Deum.

Ik geloof in één God

Patrem omnipotentem factorem coeli
et terrae
visibilium omnium et invisibilium.

de almachtige Vader, Schepper van de
hemelen en de aarde,
van alle zichtbare en onzichtbare
dingen.

Et in unum Dominum Jesum Christum
Filium Dei unigenitum
et ex Patre natum ante omnia saecula.
Deum de Deo
lumen de lumine
Deum verum de Deo vero
genitum non factum

En in één Heer, Jezus Christus
de eniggeboren Zoon van God
en uit de Vader geboren vóór alle
eeuwen.
God uit God,
licht uit licht
waarachtig God uit waarachtig God
geboren, niet gemaakt,

consubstantialem Patri
per quem omnia facta sunt
qui propter nos homines et propter
nostram salutem
descendit de coelis.
et incarnatus est de Spiritu Sancto ex
Maria virgine
et homo factus est.

Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex
Maria virgine et homo factus est.

Crucifixus etiam pro nobis sub Pontio
Pilato
passus et sepultus est.

Et resurrexit tertia die secundum
scripturas
et ascendit in coelum, sedet ad
dexteram Dei Patris
et iterum venturus est cum gloria
iudicare vivos et mortuos
cujus regni non erit finis

Et in Spiritum sanctum Dominum et
vivificantem
qui ex Patre Filioque procedit
qui cum Patre et Filio simul adoratur
et conglorificatur
qui locutus est per Prophetas.
et in unum sanctam catholicam et
apostolicam ecclesiam.

Confiteor unum baptisma in
remissionem peccatorum
et expecto resurrectionem mortuorum
et vitam venturi saeculi, Amen.

Sanctus

Sanctus, sanctus, sanctus Dominus
Deus Sabaoth
pleni sunt coeli et terra gloria ejus.

Osanna in excelsis

Benedictus qui venit in nomine
Domini

Osanna in excelsis

Agnus Dei

Agnus Dei qui tollis peccata mundi
miserere nobis.

Dona nobis pacem.

medezelfstandig met de Vader,
door wie alle dingen geworden zijn,
die, om ons mensen en om wille van
ons heil,
is neergedaald uit de hemelen
en die vlees geworden is door de
Heilige Geest, uit de maagd Maria,
en mens geworden is.

En die vlees geworden is door de
Heilige Geest, uit de maagd Maria,
en mens geworden is.

Die ook gekruisigd werd voor ons
onder Pontius Pilatus,
die geleden heeft en begraven is.

En verrezen is op de derde dag volgens
de schriften
en opgestegen is in de hemel, zetelt
aan de rechterhand van God de Vader
en wederom komen zal met heerlijk-
heid, om te oordelen de levenden en de
doden
wiens koninkrijk zal zijn zonder einde.

En in de Heilige Geest, de Heer en
bezieler,
die uit de Vader en de Zoon voortkomt,
die met de Vader en de Zoon tegelijk
aangebeden en medeverheerlijkt
wordt,
die gesproken heeft door de profeten.
En in één heilige, algemene en
apostolische kerk.

Ik belijd één doop, tot vergeving der
zonden
en verwacht de verrijzenis der
gestorvenen
en het komende eeuwige leven. Amen.

Heilig, heilig, heilig Heer, God der
heerscharen,
hemelen en aarde zijn vol van zijn
roem.

Hosanna in den hoge.

Gezegend Hij, die komt in de naam des
Heren.

Hosanna in den Hoge.

Lam Gods dat de zonde der wereld
verdraagt, ontferm U onzer.

Geef ons vrede.

'De Groningse Bachvereniging' heeft drie grammofoonplaten uitgebracht t.w. :

1. 'Symphoniae Sacrae' van Heinrich Schütz. (live-opname mei 1972)
2. Gedeelten van de authentieke uitvoering van de Matthäus Passion van J. S. Bach. (live-opname april 1973)
3. 'Psaumes de David' van J. P. Sweelinck. (opname eind 1973).

Deze grammofoonplaten zijn à f 15,— verkrijgbaar in de pauze en na afloop van dit concert. Het is eveneens mogelijk de grammofoonplaten te bestellen bij het secretariaat van de Groningse Bachvereniging, Oudeweg 24a, Groningen.

UTRECHT

STADSSCHOUWBURG

UTRECHT

13, 16, 17, 18, 19 en 20 juni 1975

aanvang 20 uur

"SEELEWIG" (1644)

*Singspiel van Sigmund Gottlieb Staden
Op tekst van Georg Philipp Harsdörffer*

Opnieuw uit de eerste druk uitgewerkt voor de wereldpremière in het
Holland Festival 1975

uitvoerenden :

vocalisten Dieuwke Aalbers
Marius van Altena
Harry Geraerts
Michiel ten Houde de Lange
Harry van der Kamp
Jard van Nes
Adinda de Nijs
Marianne Schade
Arthur Schildmeijer

acteurs Theo de Groot
Trudy de Jong
Bart Kienen
Johan Ooms

continuo-ensemble

muzikale leiding Marius van Altena, Frans de Ruiter,
Kees Vellekoop
regie: Eddy Habbema
decors en kostuums Rudolf Corens
productieleiding Tineke van Bijlert en Frans de Ruiter

Kaartverkoop : plaatskaarten zijn verkrijgbaar

- bij de stadsschouwburg vanaf 2 juni tussen 10 en 15 uur;
- telefonisch bij de stadsschouwburg tussen 11 en 15 uur (tel. : 030 - 31 02 41) ;
- bij de firma Wagenaar, Oude Gracht 109, Utrecht (tel. : 030 - 31 05 57) ;
- op de avonden van de voorstellingen vanaf 19 uur aan de kassa van de stadsschouwburg, indien nog voorradig. - Prijzen : f 10,50 ; CJP : f 5,25.

UTRECHT

STADSSCHOUWBURG

UTRECHT

Groningen – d'Oosterpoort
dinsdag 10 juni 1975 – 20.15 uur

Gitaarkwartet Tarragó

Uitgevoerd worden werken van
Guerrero, Sor, Guinovart, Duarte e.a.

Groningen – d'Oosterpoort
donderdag 19 juni 1975 – 20.15 uur
Scheveningen – Kurzaal
vrijdag 20 juni 1975 – 20.15 uur
Amsterdam – Concertgebouw
zondag 22 juni 1975 – 20.15

Nederlands Blazers Ensemble

dirigent
solisten

Giuseppe Sinopoli
Jane Manning en Judith Nelson,
sopraan
John Patrick Thomas, countertenor
Paul Sperry, tenor

Uitgevoerd worden werken van
Andrea en Giovanni Gabrieli, Veggio,
Maderna, Mozart, Porta/Sinopoli en
Sinopoli

Amsterdam – Concertgebouw
dinsdag 17 juni 1975 – 20.15 uur
Scheveningen – Kurzaal
woensdag 18 juni 1975 – 20.15 uur

St. John's College Choir The Broken Consort

dirigenten

George Guest en Ton Koopman
'Muziek aan het hof van Elizabeth I'

Scheveningen – Kurzaal
zondag 15 juni 1975 – 11.30 uur

Spaanse barokmuziek

Montserrat Figueras, sopraan
Jordi Savall, viola da gamba
Ton Koopman, clavecimbel